

Crearea lumii din perspectiva Sfintei Scripturi și a științei contemporane

Reconcilierea între știință și credință la început de mileniu

Dumitru Popescu

1

Originea lumii a constituit subiectul unor aprige confruntări între partizanii a două teorii, creaționismul și evoluționismul. Creaționiștii consideră că lumea a fost creată de Dumnezeu *ex nihilo* și resping ideea oricărei evoluții a lumii, motivând că aceasta ar fi fost creată în stare de absolută perfecțiune, din chiar primul moment al existenței ei. Partizanii acestei teorii pun un accent atât de mare asupra perfecțiunii originare a lumii, încât socotesc că lumea se înscrie, ulterior, pe curba descendentă a unui proces de degradare treptată¹.

La polul opus, evoluționiștii resping ideea perfecțiunii inițiale a lumii și susțin că universul este rezultatul unei evoluții naturale, care sfârșește cu apariția omului. În numele acestei teorii, se vorbește de o evoluție ascendentă a lumii, care nu este rezultatul intervenției lui Dumnezeu, ci un efect al întâmplării sau al selecției naturale². Este adevărat, există și un evoluționism creștin, care nu face abstracție de opera creatoare a lui Dumnezeu, având așadar o altă înțelegere a situației. Pe de o parte, acest evoluționism creștin afirmă că lumea a fost creată de Dumnezeu *ex nihilo*, în mod direct, dar pe de altă parte înțelege evoluția ca rezultat al intervenției indirecte a lui Dumnezeu în lume, prin intermediul *rațiunilor seminale* sau al *cauzelor secunde*, care funcționează determinist în univers și autonom față de Creatorul lor³.

Dar fie că-i vorba de creaționism, fie de evoluționism, ambele teorii fac abstracție de prezența și lucrarea continuă a lui Dumnezeu în creație. Dintr-un punct de vedere filosofic și religios, creaționiștii sunt mai mult dești, fiindcă îl consideră pe Dumnezeu izolat în transcendent, în vreme ce evoluționiștii înclină mai mult spre panteism, socotind că lumea există din eternitate (este caracterizată de un atribut divin!).

Creaționismul și evoluționismul se întemeiază pe o gândire substanțialistă, caracterizată de ideea existenței lucrului în sine și a relațiilor exterioare, considerând că Dumnezeu rămâne veșnic nemișcat, în timp ce lumea este supusă mișcării în timp. Ideea de incompatibilitate între nemișcarea lui Dumnezeu și mișcarea lumii, între eternitate și timp, arată că ambele teorii sunt produsul unei concepții metafizice mecaniciste, care uită că dumnezeirea este o persoană, Tatăl, asimilându-l pe Dumnezeu cu termenul filosofic *primum movens immobile*⁴. Într-o asemenea reprezentare, lumea, departe de a mai fi considerată creație a Logosului divin și un organism viu, care suspină să fie eliberat de sub povara stricăciunii, cum spune Apostolul Neamurilor (*Romani*, 8, 21), pare mai curând o mașinărie care funcționează autonom.

¹ Cf. dr. Henry M. Morris (ed.), *Creaționismul științific*, Societatea Misionară Română, 1992, p. 9.

² Cf. *ibidem*, p. 8.

³ Fericitul Augustin, *De Gen. ad litt.*, PL 34, col. 338: "Așa cum în semințe se găsește invizibil tot ce va constitui apoi arborele, tot astfel lumea conține tot ce avea să se manifeste mai târziu, nu numai cerul cu soarele, ci și alte ființe, pe care Dumnezeu le-a produs în potență, ca într-o cauză a lor". Pentru cauzele secunde, vezi *Catéchisme de l'Eglise Catholique*, Mame/Plon, Paris, 1992: *Car Dieu ne donne pas seulement a ses créatures d'exister, mais aussi la dignité d'agir d'elles mêmes* (p. 74).

⁴ Cf. Thomas Torrance, *Senso del divino e scienza moderna*, Libreria Editrice Vaticana, 1992, p. 322: "prin intermediul doctrinei medievale despre Dumnezeu ca mișcător nemișcat a fost introdus un mod de gândire periculos în chiar aceeași bază a științei occidentale. Idei platonice combinate cu forme aristotelice – pentru a nu mai aminti de ingrediente importanți proveniți din filosofia musulmană prin Avicenna – au fost suprapuse conceptelor patristice despre impasibilitatea și imuabilitatea lui Dumnezeu, conducând la acea idee de relație inerțială între Dumnezeu și univers, care a fost mai apoi încorporată în țesătura științei moderne prin opera lui Isaac Newton. Acest concept de inerție a oferit baza pentru dezvoltarea [ideii de] univers mecanicist, de care încercăm din greu să eliberăm știința noastră și cultura noastră".

Această concepție a exercitat o influență decisivă asupra culturii europene, pe de o parte făcând posibil progresul enorm al tehnicii, iar pe de alta producând pierderi imense din punct de vedere spiritual. Omul poate domina natura cu tehnica produsă de el, dar nu se mai poate stăpâni pe el însuși, fiindcă a pierdut puterea Duhului lui Dumnezeu. Criza omului contemporan este de aceea înainte de toate o criză spirituală, determinată de faptul că Duhul lui Dumnezeu, care se poartă peste apele creației, a fost eliminat din universul văzut și închis în lumea nevăzută. Izolarea Duhului în ordinea spirituală, în opoziție cu mărturia Scripturii (cf. *Geneza*, 1, 2), explică ideile moderne de autonomie a lumii și de imposibilitate a intervenției continue a lui Dumnezeu în propria creație.

Conflictul între creaționism și evoluționism a avut consecințe nefericite atât pentru om cât și pentru societate. Faptul e evident pentru tineretul studios, care învață până astăzi, la orele de religie, că omul a fost creat după chipul lui Dumnezeu, pentru ca la orele de științe naturale să afle că ființele necuvântătoare sunt strămoșii săi. Antropologia seculară se zbate în ghiarele unei dileme insolubile: pe cât de a căutat să înalțe omul pe scara valorilor culturale, prin cultul rațiunii⁵, pe atât l-a coborât pe scara valorilor spirituale, căutând-i originea în rândul ființelor inferioare.

Evoluționismul a avut consecințe importante și în plan social. Pomindu-se de la mitul realizării de sine a omului (*self-made man*) și de la principiul selecției naturale, pus în circulație de Darwin, s-au elaborat sisteme economice care tind să transforme societatea într-un fel de arenă în care cei neajutorați sunt eliminați de cei puternici⁶. Evoluționismul a justificat în cadrul vieții sociale principiul agresiunii, contrar iubirii față de aproapele, alimentând spirala ascendentă a violenței. Valorile trecătoare ale lumii au luat locul valorilor spirituale, iar lumea se ocupă exclusiv de economie și de trup. Omul nu mai găsește timp pentru suflet și rugăciune, din cauză că timpul nu mai este privit ca deschis spre veșnicie, imposibil de transfigurat în eternitate, înseamnând, înainte de toate, bani.

2

Problema evoluționismului a fost studiată atât de teologia ortodoxă în general, cât și de cea românească în special. În literatura noastră există numeroase studii consacrate acestei probleme, majoritatea urmărind-o unilateral însă, din puncte de vedere tributare tratărilor occidentale (creaționiste).

Pare astfel că teologia ortodoxă n-a fost în măsură să prezinte propriul ei punct de vedere asupra acestei probleme, așa cum a procedat la vremea sa, sfântul Vasile cel Mare, în vestitul său comentariu la Cartea Facerii, cunoscut sub numele de *Hexaemeron*. Dacă ar fi rămas consecventă cu sine, teologia ar fi arătat că Dumnezeu nu e nemișcat, ci “se mișcă rămânând nemișcat”⁷, cum spune sfântul Maxim Mărturisitorul, fiindcă Dumnezeu nu este substanță abstractă, ci persoană deschisă comuniunii și iubirii, capabilă să intervină direct și continuu în procesul de facere și organizare a lumii. Teologia nu-i totuna cu metafizica⁸. Lumea, de asemenea, nu ar putea fi înțeleasă – din perspectiva tradiției patristice – ca o mașină care funcționează autonom și independent de Creatorul ei; universul e un organism care dispune de o ordine interioară ce-i permite să rămână deschis față de Creator, pentru a deveni cer nou și pământ nou, în Hristos⁹.

Acest adevăr, biblic și patristic, a pătruns în cultul Bisericii, regăsindu-se în invocația episcopului: “Doamne, Doamne, caută din cer și vezi, și cercetează via aceasta, pe care a zidit-o dreapta ta, și o desăvârșește!”. Din cuprinsul acestei invocații reiese că Dumnezeu a creat lumea și o desăvârșește prin propria sa lucrare.

Pe de o parte, Dumnezeu rămâne transcendent față de univers, lumea fiind creată și trecătoare iar Dumnezeu fiind necreat și veșnic. Pe de altă parte, Dumnezeu este prezent și în creație, prin energiile sale necreate, care izvorăsc de la Tatăl, prin Fiul, în Sfântul Duh. Făcând apel la o analogie, am putea spune că așa cum soarele nu se confundă cu pământul, dar este prezent în viața planetei noastre, prin razele lui de lumină și căldură, tot astfel și Dumnezeu în Treime, deși nu se confundă cu creația sa, rămâne mereu prezent în viața creației prin razele de lumină și iubire ale energiilor necreate, pentru a perfecționa și a sfinți omul și lumea.

Departee de ideea autonomiei evoluționiste, lumea este rezultatul unei opere de creație continuă, pe care Dumnezeu o desfășoară prin energiile sale, ca relație dinamică între Creator și creația sa.

⁵ Revoluția franceză a ridicat, pe altarul catedralei Notre Dame din Paris, idolul zeiței Rațiune!

⁶ Art. “Evoluzione”, în *Enciclopedia Europea*, Aldo Garzanti Editore, 1977, vol. IV, p. 728.

⁷ Cf. sfântul Maxim Mărturisitorul, *Ambigua*, PSB 80, EIBMBOR, 1983, p. 242: “Mișcându-se cu adevărat spre noi, în jos, prin arătarea în chipul nostru, s-a făcut om desăvârșit, nemișcându-se nicidecum din sine și neprimind cătuși de puțin experiența circumscrierii în spațiu”.

⁸ A se vedea studiul meu, “Metafizică și teologie”, în vol. *Hristos, Biserica, Societate*, EIBMBOR, 1998, p. 115.

⁹ Cf. Jürgen Moltmann, *God in creation*, SCM Press Ltd., London, 1985, p. 245.

Concepția mecanicistă despre univers, întemeiată pe ideile de existență a lucrului în sine și de legături exterioare între lucruri – evidentă atât în infrastructura evoluționismului cât și în concepția metafizică a creaționismului –, a constituit un obstacol serios în calea afirmării teologiei și spiritualității ortodoxe. Iată însă că, în secolul XX, omul a reușit să depășească modelul atomist, al lucrului în sine, și să explice lumea prin intermediul ordinii interioare, a corelării globale de la nivelul elementar, subatomic.

Fritjof Capra spune că această “corelare globală este considerată de unii fizicieni ca însăși esența realității cuantice. În teoria cuantică, evenimentele individuale nu au totdeauna o cauză bine definită, fiindcă producerea lor e determinată de dinamica întregului sistem atomic. În timp ce în fizica clasică proprietățile și comportarea părților le determină pe cele ale întregului, în fizica cuantică situația se schimbă, fiindcă întregul determină comportarea părților. Pe măsură ce pătrundem în zona dimensiunilor microscopice, influența conexiunilor globale devine din ce în ce mai importantă și separarea părții de întreg devine tot mai dificilă”¹⁰.

Mai mult chiar, David Bohm – explorând un nivel mai profund, al non-manifestării –, descoperă o ordine implicită sau ordine de cuprindere, proprietatea de “implicare mutuală” a întregului și a părților universului. Bohm face o analogie între ordinea de implicare și tehnica holografică, pornind de la proprietatea hologramei prin care orice zonă a acesteia conține într-un anumit fel întregul. Prin luminarea oricărei zone a hologramei se reconstituie întreaga imagine, chiar dacă nu mai sunt vizibile toate detaliile care au alcătuit inițial holograma. În concepția lui Bohm, realitatea este structurată pe aceleași principii, întregul fiind cuprins în fiecare din părțile sale¹¹.

Spațiul nu mai e privit astfel ca un container care închide lucrurile în sine; spațiul este o structură dinamică, care deschide lucrurile unele față de altele și pe toate spre infinit¹². Cu alte cuvinte, de la ideea lucrului în sine și a relațiilor pur exterioare, ca expresie a unui mod de gândire individualist, se trece la corelările interne între particulele elementare, expresie a unei gândiri paradoxale, care fundamentează ordinea interioară și întrevece universul în forma unei comuniuni cosmice¹³.

Ordinea interioară a universului este atât de complexă, încât infirmă teoria întâmplării. Universul pare să fi fost reglat cu atâta minuțiozitate, încât să permită mai întâi apariția materiei organizate, apoi a vieții și în cele din urmă a conștiinței. Dacă legile fizice nu ar fi fost rigurose ceea ce sunt, atunci noi, care vorbim, nu am mai fi fost aici. Mai precis, dacă o singură constantă universală – cum ar fi forța gravitațională, viteza luminii sau constanta lui Planck – ar fi fost supusă, la origine, unei alterări infime, universul nu ar fi avut șansa de a adăposti vreo ființă inteligentă și poate ca nici el însuși nu ar fi apărut vreodată¹⁴.

Contemplând lungul drum al vieții, de la primele molecule organice până la om, suntem constrânși să punem următoarea întrebare: evoluția cosmică este, cum gândea Jacques Monod, rodul întâmplării pure sau mai degrabă această evoluție se înscrie într-un plan universal, în care fiecare element a fost calculat cu minuțiozitate? “Există oare o ordine subiacentă în spatele a ceea ce noi numim, fără să înțelgem, întâmplare?”¹⁵.

Puternic impresionați de aceste constatări, fizicienii spun că universul poate fi înțeles ca “un mesaj exprimat într-un cod secret, un fel de hieroglifă cosmică, pe care noi tocmai începem să o descifrăm. Dar ce există în acest mesaj? Fiecare atom, fiecare fragment, fiecare fir de praf există în măsura în care participă la o semnificație universală. Astfel se descompune codul: mai întâi materia, apoi energia și în sfârșit informația. Mai există ceva dincolo de aceasta? Dacă noi acceptăm ideea că universul este un mesaj secret, cine l-a compus?”¹⁶. Se pare că fizicienii, abandonând obișnuința de a refuza orice metafizică, au început să bată la porțile transcendenței.

Noua fizică a scos în evidență rolul important pe care această corelare globală și ordine interioară îl are în procesul de organizare a lumii. Cercetările din domeniul cuantic dovedesc faptul că particulele care compun atomul sunt “structuri dinamice”; atomii nu există ca entități izolate, ci ca părți integrate interactiv.

¹⁰ Fritjof Capra, *Taofizica. O paralelă între fizica modernă și mistica orientală*, ed. Tehnică, 1999, p. 234.

¹¹ Cf. *ibidem*, p. 242.

¹² Cf. Thomas Torrance, p. 349.

¹³ Ioan Zizoulas, mitropolit de Pergam, “Patristic Theology in the Modern World” (ms., p. 10), referat susținut la cel de-al patrulea Congres al Facultăților de teologie ortodoxă, București, 1996.

¹⁴ J. Guitton, A. și G. Bogdanov, *Dumnezeu și Știința*, Harisma, 1992, p. 49.

¹⁵ *Ibidem*, p. 51.

¹⁶ *Ibidem*, p. 121.

“Aceste interacții implică o curgere neîntreruptă a energiei, care se manifestă prin schimbul de particule: un joc dinamic în care particulele sunt create și distruse fără încetare, într-un proces continuu de transformare a structurilor energetice. Interacțiile dintre particule dau naștere unor structuri stabile, care alcătuiesc lumea materială: aceasta nu este statică, ci oscilează cu mișcări ritmice. Întreg universul este angajat astfel, fără încetare, în mișcare și activitate, într-un dans cosmic al energiei”¹⁷.

Pentru a explica importanța acestui dans cosmic pentru jocul energiei și al informației, J. Guitton și interlocutorii săi recurg la comparația între structura unei pietre și a unui fluture. “Dacă ne plasăm la scara particulelor elementare, piatra și fluturele sunt riguros asemeni. Un palier mai sus, la nivel atomic, apar deja câteva diferențe, dar ele nu privesc natura atomilor și rămân ne semnificative. Dacă trecem în împărăția moleculelor, diferențele sunt mult mai importante și privesc distanța dintre lumea minerală și lumea organică. Dar saltul decisiv este realizat la nivelul macro-molecular. La acest stadiu, fluturele pare infinit mai structurat și mai ordonat decât piatra”. Acest exemplu a permis descoperirea faptului că diferența de fond dintre un lucru inert și o ființă vie constă în informația suplimentară, care transformă o structură simplă în alta mai complexă¹⁸.

Am prezentat câteva repere ale gândirii unora dintre distinșii fizicieni ai timpului în care trăim, pentru a scoate în evidență revoluția pe care fizica fundamentală a introdus-o în modul nostru de a înțelege și concepe lumea. Esența acestei revoluții constă în faptul că lumea nu se mai explică prin mecanicism și întâmplare, prin relații exterioare între lucruri și ființe – cum socoteau evoluționiștii, întemeindu-se pe viziunea clasică din fizică –, ci prin schimburile și legăturile care se petrec la nivelul ordinii interioare a universului, în zona unde fizica se întâlnește cu metafizica.

Este interesant că Părinții Bisericii, ca Atanasie cel Mare, Vasile cel Mare, Grigore de Nisa și Maxim Mărturisitorul, au ajuns la concluzii similare cu multe secole înainte. Ei au depășit cosmologia dualistă a lumii antice, separația radicală între lumea sensibilă și cea inteligibilă, punând în evidență, pe baza Sfintei Scripturi, ordinea interioară a creației întregi, dată în Hristos, Logosul Creator.

Iată ce spune sfântul Atanasie cel Mare: “Cuvântul atotputernic, atotdesăvârșit sfânt al Tatălui, sălășluindu-se și întinzând puterile lui în toate și pretutindeni, și luminându-le pe toate cele arătate și nevăzute, le ține în sine și le strânge, nelăsând nimic gol de puterea lui, ci dându-le viață tuturor și păzindu-le pe toate împreună și pe fiecare în parte. [...] Precum un cântăreț – combinând sunetele joase cu cele înalte și cu cele din mijloc, împreunându-le pe toate prin arta lui, alcătuește o unică melodie –, așa și Înțelepciunea lui Dumnezeu, purtând universul ca pe o liră, și împreunându-le pe cele din aer cu cele de pe pământ și pe cele din cer cu cele din aer, unind întregurile cu părțile și cârmuindu-le pe toate cu porunca și voia sa, alcătuește o singură lume și o unică rânduială frumoasă și armonioasă a ei, el însuși rămânând nemișcat, dar mișcându-le pe toate, prin crearea și orânduirea lor, după bunăvoirea Tatălui”¹⁹.

4

Cu toate că există numeroase puncte comune între imaginea ordinii interioare a universului pusă în evidență de fizicienii contemporani și cea a sfântului Atanasie cel Mare, există însă o diferență esențială între modul în care este concepută această ordine în gândirea patristică și cea proprie fizicienilor moderni.

În gândirea modernă, ordinea interioară a universului, concepută după modelul panteist al religiilor orientale, pare să fie o copie mai mult sau mai puțin reușită a Divinității, așa cum consideră Fritjof Capra: ”cea mai importantă trăsătură a viziunii orientale – s-ar putea spune esența ei – este conștiința unității și intercorelării tuturor lucrurilor și evenimentelor, experiența fenomenelor ca manifestări diferite ale unei unice entități primordiale. Toate lucrurile sunt privite ca părți interdependente și inseparabile ale întregului cosmic, ca manifestări ale aceleiași realități ultime. Tradiția orientală se referă în mod constant la această realitate ultimă, indivizibilă, care se manifestă în toate lucrurile și din care fac parte toate lucrurile. În hinduism ea e numită *Brahman*, în budism *Dharmakaya*, în taoism, *Tao*. Deoarece transcende toate conceptele și toate categoriile filosofice, budiștii o mai numesc *Tathata*, adică «Ceea Ce Este»”.

Dar tocmai pentru că este o copie a unei divinități impersonale (*Ceea ce este și nu Cel ce este*), ordinea interioară a cosmosului tinde să se confunde cu divinitatea. Budistul nu crede într-o lume exterioară și o lume interioară, separată și independentă de ființa umană, de vreme ce, părăsindu-și trupul (“forma

¹⁷ Cf. Fritjof Capra, p. 67.

¹⁸ Cf. Jean Guitton, p. 41.

¹⁹ Sfântul Atanasie cel Mare, *Cuvânt împotriva elinilor*, în *PSB* 15, p. 79.

materială”) și luându-și adio de la conștiința de sine, crede că devine una cu “Marele Unu”²⁰. Idealul religiilor orientale e depersonalizarea ființei umane și topirea colectivistă a creației în realitatea ultimă a “Marelui Tot”.

După cum s-a văzut mai sus, ordinea interioară a creației, din punct de vedere patristic, nu derivă din ființa lui Dumnezeu și nici nu tinde să se confunde cu aceasta, fiindcă lumea rezultă din lucrarea creatoare a lui Dumnezeu, realizată prin energiile sale necreate. Pentru patristica răsăriteană, rațiunile sau ideile care se află la temelia cosmosului au caracter dinamic și intențional, făcând parte din planul veșnic al lui Dumnezeu cu privire la crearea lumii.

Geneza (1, 26) îl arată pe Dumnezeu zicând “să facem om după chipul și asemănarea noastră”, ca și cum Treimea se sfătuiește înainte de crearea lumii și a omului. Sfântul Ioan Damaschinul numește această gândire “sfatul etern și neschimbabil al lui Dumnezeu”, iar Dionisie Areopagitul arată că ideile sau modelele (din planul lui Dumnezeu) sunt rațiuni care dau ființă lucrurilor, fiindcă prin intermediul lor, Dumnezeu, mai presus de ființă, a determinat și a creat fiecare lucru. Acest *sfat* indică un act liber și reflexiv al Sfintei Treimi. Dumnezeu creează potrivit gândirii sale²¹.

Consecințele acestui fapt sunt extrem de importante, afirmă Lossky. Dacă ideile divine nu sunt esența lui Dumnezeu și dacă sunt distincte de firea divină prin voință, atunci nici actul creației, nici gândirea lui Dumnezeu nu sunt determinări necesare pentru natura divină, nici vreun conținut inteligibil al acesteia. Cosmosul nu este de aceea, ca în gândirea platonizantă sau panteizantă, o copie necesară și nereușită a lui Dumnezeu, ci o realitate absolut nouă, ieșită din voința lui Dumnezeu, care a văzut că toate erau bune. Diferită ființial de Dumnezeu dar avându-și în Logosul divin rațiunea de a fi, lumea este inteligibilă, este ordine muzicală sau imn minunat, alcătuit de Creator, cum spune sfântul Grigore de Nyssa. Planul veșnic de facere a lumii are caracter trinitar, dar expresia lui personală o descoperim în Fiul, ca Logos ori Rațiune divină.

Sfântul Maxim Mărturisitorul arată că “în Logos sunt fixate ferm toate rațiunile lucrurilor pe care Acesta le cunoaște înainte de facerea lor, deși fiecare rațiune își primește existența efectivă și de sine la timpul potrivit, după înțelepciunea Creatorului”²².

Așa cum opera unui artist nu se confundă cu ființa artistului, deși este expresia gândirii creatoare a acestuia, tot astfel lumea nu se confundă cu ființa lui Dumnezeu, ci este rezultatul gândirii creatoare a Tatălui, care își găsește expresia în Fiul și se manifestă în Duhul Sfânt. Planul veșnic de creare a lumii, având caracter trinitar, explică și susține ordinea interioară a creației, corelând toate părțile universului.

5

Dar dacă ordinea internă a universului nu se confundă cu Dumnezeu, ea nu se confundă nici cu creația propriu zisă, fiindcă, în acest caz, s-ar ajunge inevitabil la acea autonomie a creației față de Dumnezeu, la care ne-am referit anterior.

Ordinea interioară a creației are câteva aspecte fundamentale. Prioritar, este vorba de *aspectul necreat* al acestei ordini, dat în rațiunile divine care fac parte din planul veșnic al lui Dumnezeu și prin care Dumnezeu a creat lumea. Aceste rațiuni sau idei-voință, pe care Dionisie Areopagitul le numește *modele* sau *predeterminanți*, și prin care Dumnezeu aduce lumea la existență și o desăvârșește progresiv, nu sunt identice cu ființele create. Constituind fundamentul rațional (raționalitatea) tuturor lucrurilor create de către voința divină, ca energii necreate – prin care se exprimă raportul lui Dumnezeu cu fapăturile –, ideile rămân distincte de creație, după cum voința artistului sau a maestrului rămâne separată de opera în care se manifestă ea. Ideile prestabilesc moduri diverse de participare a făpturilor la Dumnezeu prin energii, “elevații inegale pentru diferitele categorii de ființe, mișcate toate de iubirea divină și care răspund acestei iubiri după natura proprie a fiecăreia”²³.

Cu toată identitatea termenului, aceste idei-voință ale lui Dumnezeu, manifestate prin energiile divine, nu au nimic comun cu *rațiunile seminale* sau *cauzele secunde* (de care vorbește teologia occidentală), ce ar fi fost înscrise de Dumnezeu în univers, funcționând independent de Creator, nici cu acea “vastă gândire” la care se gândesc unii fizicieni, atribuindu-i chiar și conștiință²⁴. Aceste idei-voință nu sunt înscrise în ființa lumii; ele rămân legate de energiile necreate, cu centrul de gravitație în Logosul divin.

²⁰ Fritjof Capra, p. 95.

²¹ Cf. Vladimir Lossky, *Essai sur la Théologie mystique de l’Eglise d’Orient*, p. 92.

²² Cf. *ibidem*, p. 90.

²³ Cf. *ibidem*, p. 20.

²⁴ Cf. Jean Guitton, p. 89.

“Orice lucru creat are punctul de contact cu Divinitatea, iar ideea, rațiunea, logosul lui este în același timp scopul spre care tinde acesta. Lucrurile individuale sunt cuprinse în idei superioare și mai generale, ca speciile în genuri. Totul este conținut în Logos, a doua persoană a Sfintei Treimi, ca principiu și sfârșit ultim al tuturor lucrurilor, după voința Tatălui, prin lucrarea Duhului”²⁵.

Lucrurile, ființele create nu provin unele din altele în mod automat, ci sunt rezultatul intervenției creatoare a lui Dumnezeu. Dumnezeu se folosește de cele anterioare ca teme pentru cele ulterioare, dar trecerea de la cele anterioare la cele ulterioare presupune un salt calitativ spre o structură mereu mai complexă, care implică intervenția creatoare a lui Dumnezeu. Așa se explică motivul pentru care facerea omului a avut loc o dată pentru totdeauna și nu mai există evoluție. Omul a fost creat de Dumnezeu printr-o intervenție cu totul specială, omul nereflctând în ființa lui numai legătura lui cu universul, ci și chipul lui Dumnezeu.

Legătura omului cu universul constă în faptul că ființa sa este constituită din elementele cosmice, însă omul dispune de o structură superioară și complexă, care depășește toate celelalte ființe, pentru a putea susține conștiința. Legătura lui specială cu Dumnezeu constă tocmai în faptul că poartă în sine chipul Creatorului, că este ființă conștientă, liberă și responsabilă, chemată la dialog cu Dumnezeu.

Trebuie subliniat însă că legătura omului cu toate ființele create, precum și legătura lui privilegiată cu Dumnezeu, își au temeiul în ordinea interioară a creației, care face din om inel de legătură între creație și Creatorul ei. Această ordine a creației, de care vorbește sfântul Atanasie cel Mare, izvorăște din Tatăl, se exprimă prin Logos și se realizează în Duhul. La rândul său, sfântul Vasile cel Mare spune că Duhul Sfânt este întreg peste tot și întreg în fiecare parte²⁶, constituind forța de coeziune a întregului univers.

Principiul holistic, la care se referă fizicienii de astăzi, e cunoscut de teologia patristică de la începuturile sale.

6

Ordinea interioară a cosmosului are și un *aspect creat*, care se manifestă prin legile naturale care se află la temelia lucrurilor și ființelor văzute și nevăzute. Referindu-se la porunca dată de Dumnezeu pământului să scoată iarbă și pomi roditori, sfântul Vasile comentează: “Glasul acela de atunci, acea primă poruncă a ajuns o lege a naturii și a rămas o lege a pământului, dându-i pe viitor puterea de a naște și de a rodi”²⁷.

Raportul dintre legea naturală, care ține de energiile create, și legea supranaturală, care ține de domeniul energiilor necreate, se manifestă sub trei aspecte. Mai întâi, este vorba de conservarea creației. Cu toate că legile naturale au consistență și identitate proprie, ele nu lucrează autonom și independent de Dumnezeu, cum cred unii teologi și fizicieni. În acest caz, lumea n-ar mai fi o realitate creată de Dumnezeu, ci o realitate coeternă dumnezeirii, care funcționează prin ea însăși. Dacă lumea este creată de Dumnezeu, ea nu poate exista în afara lui Dumnezeu: dacă n-ar fi susținută de Dumnezeu prin energiile sale necreate, lumea s-ar întoarce în neantul din care a fost scoasă la lumină de Creator.

Acest adevăr este pus în evidență de cuvintele Psalmistului, care, adresându-i-se lui Dumnezeu, spune: Doamne, dacă retragi Duhul tău, toate se prefac în țărână, și dacă trimiți Duhul tău, fața pământului se înnoiește (cf. *Psalmii*, 103, 30-31). Cum observa sfântul Grigore de Nyssa, lumea a fost creată din lumină, și lumina ca energie creată izvorăște din energia necreată a lui Dumnezeu. Energia creată nu se confundă cu energia necreată, dar nici nu se separă de ea.

Pe acest temei se poate vorbi, apoi, de conlucrarea lui Dumnezeu cu lucrurile și ființele create, și în special cu omul zidit după chipul său. Din perspectivă biblică și patristică, nu este vorba nici de un determinism mecanic, care face abstracție de specificitatea lucrurilor și ființelor create de Dumnezeu, dar nici de autonomie, care lasă impresia că lumea se dezvoltă prin ea însăși, fără intervenția Logosului divin. Existența lumii este rezultatul conlucrării Creatorului cu fiecare și cu toate lucrurile, potrivit planului său veșnic. Dumnezeu lucrează continuu în creație, dar *lucrează sinergic*, respectând legile naturale și modul specific de a fi al lucrurilor și ființelor, dar mai ales al omului, ca ființă conștientă și liberă. Dumnezeu nu sare peste timp, fiindcă lumea fizică sau materială se află în continuă mișcare și se dezvoltă în timp. Așa se explică motivul pentru care Dumnezeu n-a creat lumea perfectă de la început, ci a lăsat-o să se dezvolte după legile proprii, pe parcursul unor întregi ere astronomice și apoi geologice, desemnate în Scriptură prin termenul *zile*.

În fine, este vorba și de conducerea lumii de către Dumnezeu spre scopul său, către starea de “cer nou și pământ nou”. Pentru că omul nu avea să urmeze vocația încredințată de Dumnezeu, de a transforma pământul în paradis ceresc, Dumnezeu a prevăzut căderea și a hotărât din veci să restaureze omul și creația

²⁵ Vladimir Lossky, p. 95.

²⁶ Cf. sfântul Vasile cel Mare, *Despre Duhul Sfânt*, în *PSB* 12, EIBMBOR, 1988, pp. 38-39.

²⁷ Idem, *Omilia la Hexaimeron*, în *PSB* 17, EIBMBOR, 1986, p. 119.

în Iisus Hristos, Fiul său întrupat. Prin opera sa de răscumpărare, prin jertfă, înviere, înălțare și prin șederea la dreapta Tatălui, prin puterea Duhului Sfânt, Hristos a îndumnezeit potențial creația în sine, pentru ca această îndumnezeire să se realizeze plenar la sfârșitul veacurilor.

Sfântul Maxim Mărturisitorul spune că Dumnezeu a împărțit veacurile în două: o parte destinată coborârii lui Dumnezeu în creație și alta pentru ascensiunea creației spre Dumnezeu. Acest urcuș al creației spre Dumnezeu se realizează prin Biserica lui Hristos, aflată, ca lumină a lumii, în luptă cu forțele întunericului. Viața în Hristos și urmarea lui Hristos sunt cele două căi inseparabile prin care omul urcă spre comuniunea cu Dumnezeu și prin care contribuie în același timp la înaintarea lumii spre scopul ei ultim, starea de cer și pământ nou. Căci nu este vorba de cer fără pământ și nici de pământ fără cer, ci de cer și de pământ nou, ca nouă creație, în care dreptii, după învierea din morți și judecata universală, la venirea Domnului, vor străluci ca soarele iar Dumnezeu va fi totul în toate.

7

În concluzie, putem spune că ordinea interioară la care se referă fizicienii contemporani și pe care o găsim afirmată de Părinții răsăriteni, arată că lumea nu se lămurește în perspectiva relațiilor exterioare dintre lucruri și ființe, cum s-a crezut în știința clasică, pentru care elementele iraționale (întâmplarea etc.) par să joace un rol mult mai important decât cele raționale, ci în lumina conexiunilor care se realizează la nivelul acestei ordini interioare, raționalitatea creației. Această ordine interioară nu este închisă în sine, în mod panteist și imanentist, cum consideră mulți dintre fizicienii contemporani, ci este deschisă transcendentului divin, fiindcă centrul ei de gravitație se află, cum afirmă tradiția Bisericii răsăritene, în Logosul Creator și Răscumpărător al întregului univers, în Hristos-Pantocrator.

Prin faptul că ordinea interioară a lumii are atât o latură spirituală cât și una fizică, cosmosul poate deveni mijloc de dialog între om și Dumnezeu. Universul, în această perspectivă, permite în egală măsură progresul duhovnicesc al omului angajat spre asemănarea cu Dumnezeu și progresul științific și cultural.

Este o perspectivă care contribuie la reconcilierea între știință și credință, în vederea unei educații integrale, spirituale, morale și culturale, a tineretului și a societății contemporane.